

УДК 81'42'44: 811.111/ 161.2

ДОМІНАНТНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ У СКЛАДІ ДИСКУРСУ АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА

Славова Людмила Леонардівна

д-р філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті схарактеризовано домінантні мовленнєві акти у складі дискурсу американського та українського політика. Виокремлено моноакти, комплексні та заміщені мовленнєві акти. Під останніми розуміємо мовленнєвий акт, який у політичному дискурсі демонструє вербальні маркери актів одного типу, проте виконує функції актів іншого типу.

Ключові слова: мовленнєвий акт; моноакти; комплексні мовленнєві акти; заміщені мовленнєві акти; віртуальна мовна особистість.

Постановка проблеми. Важливість сучасної теорії мовленнєвих актів підтверджується численними дослідженнями у межах комунікативної та когнітивної лінгвістики [Богданов 1990; Падучева 1985; Сусов 1989 та ін.]. Комунікативна інтенція визначає і організовує зміст комунікативного акту, без цього компонента спілкування не може існувати, оскільки у ньому не було би потреби. Від комунікативних намірів мовця залежить мовна структура акту спілкування. Для вивчення цієї проблематики велике значення має теорія мовленнєвих актів, що була започаткована Дж. Остіном та Дж. Серлем. Останній увів до наукового обігу такі поняття, як мета мовленнєвого акту, його направленість, психічний стан мовця [Серль 1986]. Дж. Остін виділяє таке поняття, як ілокутивна сила, яка втілює комунікативний намір мовця. Автор пропонує розрізняти три явища: локутивний акт – використання мовних засобів у процесі мовленнєвого акту; ілокутивна сила, тобто мета мовленнєвого акту, яка втілює намір мовця, значущість мовленнєвого акту для певного мовця, в цьому комунікативному акті, в цій конситуації, наприклад прохання, запитання, повідомлення і т.п. [див. Остин 1986, 29]; перлокуція – немовленнєві результати мовленнєвого акту (за проханням може слідувати його виконання або вербальна реакція згоди/незгоди виконати його). Дж. Остін зазначає, що для того, «щоб визначити, який самий ілокутивний акт ... здійснюється, ми повинні визначити, яким чином ми використовуємо дану локуцію: запитуючи чи відповідаючи на запитання, інформуючи, завіряючи або попереджуючи, виголошуючи намір чи рішення, оголошуючи вирок, признаючи, благаючи або критикуючи, ототожнюючи або описуючи тощо» [Остин 1986, 86]. Інструментом мовленнєвого акту слугує висловлювання, яке враховує комунікативну ситуацію, пресупозицію відправника інформації та знання слухача. Дж. Остін сформулював ідею, згідно якої побудова складових частин комунікації супроводжується виконанням декількох мовних та когнітивних операцій, зокрема, створення граматично вірного речення з певним смислом та референцією, надання висловлюванню

певної комунікативної спрямованості (ілокуції), і вплив на свідомість чи поведінку адресата (перлокутивний ефект).

Враховуючи ілокутивну силу відправника та його ментальний стан, Дж. Остин виділив п'ять мовленнєвих актів [Остин 1986]:

- 1) репрезентативи, метою яких є судження про певний стан речей;
- 2) директиви, метою яких є створення тиску на адресата, спонукання його до певних дій;
- 3) комісиви, метою яких є формулювання зобов'язань перед адресатом;
- 4) експресиви, метою яких є демонстрація психологічного стану мовця;
- 5) декларативи, метою яких є вплив на соціальні відношення людей.

Вживання певних мовленнєвих актів у висловлюваннях політиків може бути спрямоване як на підвищення статусу мовця (**ін'юнктиви, менасиви**), так і на підвищення статусу слухача (**реквестиви, промісиви, непрямі директиви**) [Борисенко 2003]. Зробимо деякі уточнення щодо вжитих термінів. **Директив** є прагматичним типом речення, який виражає пряме спонукання до дії. Видами директивних речень є **ін'юнктив та реквеситив**. Коли мовці мають відмінний соціальний статус, здебільшого вживаються **ін'юнктиви**, які є обов'язкові для виконання, вони звучать як наказ. Використання **реквестивів** характерно для мовців з однаковим соціальним статусом, спонукання до дії звучить як прохання.

Згідно класифікації Г. Г. Почепцова [Почепцов 1981], виділяються такі мовленнєві акти, як промісиви, директиви, менасиви, констативи та перформативи у висловлюваннях політиків та коментарях про політичну діяльність лідерів.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю лінгводискурсології та лінгвоперсонології на вивчення взаємозв'язку мови і дискурсивної свідомості, що увиразнює портрет мовної особистості в певному типі дискурсу, у даному разі портрет американського й українського політиків. Застосування зіставно-типологічного підходу до реконструкції узагальненого образу мовної особистості, створеного в сучасному американському й українському політичному дискурсі, дало змогу розкрити механізми моделювання дискурсивного портрету американського й українського політиків як віртуальних мовних особистостей.

Мета – визначити домінантні мовленнєві акти у складі дискурсу американського та українського політика. **Об'єкт** – мовна особистість як категорія зіставної політичної лінгвоперсонології. **Предмет** – процедура реконструкції дискурсивного портрету мовної особистості політиків, змодельованого у сучасній американській та українській лінгвокультурах.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні процедури прагматичного аналізу мовленнєвих актів шляхом визначення нового поняття, яким є заміщений мовленнєвий акт (мовленнєвий акт, який у політичному дискурсі демонструє вербальні маркери актів одного типу, проте виконує функції актів іншого типу)

Віртуальний образ мовної особистості політиків реконструйовано на основі аналізу моноактів, комплексних і заміщених мовленнєвих актів, які розрізняються

за роллю у процесі комунікації та використовуються в різних жанрових формах політичного дискурсу.

Моноактами називаємо мовленнєві акти, які в межах одного дискурсу виконують лише одну, притаманну їхній природі, комунікативну функцію.

Спільними моноактами є: констативи, директиви, експресиви, промісиви, квеситиви.

Сучасні дослідники зазначають, що типовою прагматичною одиницею вираження раціонально-оцінювального змісту, яка належить до основних функціональних типів висловлення про події / явища об'єктивної дійсності, є **констатив**. Відповідно до ступеня ілюкутивної сили констативного висловлення виокремлюються його функціональні варіанти – **інформатив** (подання мовцем фактуальної інформації), **декларатив** (подання інформації з істиннісною оцінкою) та **супозитив** (подання інформації з імовірнісною оцінкою) [Борисенко 2003, 5]. Констативи характерні як для монологічних, так і для діалогічних жанрових форм політичного дискурсу:

англ. *There are people here I've known all my life, and people here I met in the course of running for president, and people here who are here because they worked in this administration and they believed in what we were doing* [Інтернет-ресурс];

укр. *Сьогодні, я думаю, правильне рішення прийняте, [...] І я не вважаю, що в меморандумі МВФ повинен бути перелік законів з чітким указанням, що нам робити. Я вважаю, що це неправильно, і думаю, що в даному випадку [...]* [Інтернет-ресурс].

Мовними засобами реалізації **директивів** є використання слів із модальною семантикою та форм спонукального способу:

англ. *So stand up with me, my friends. Stand up and fight for America, for her strength, her ideals, and her future. Contest begins tonight* [Інтернет-ресурс];

укр. *Керівники цих органів повинні посилити вимогливість до своїх підлеглих [...]. У разі потреби – вирішуйте питання щодо їх заміни на більш професійних та відповідальних фахівців* [Інтернет-ресурс];

Директиви-спонукування можуть бути явні/ приховані, категоричні/ некатегоричні, обумовлені/ необумовлені. Реквеситив може бути формальний/ змістовний, простий/ підсилений. Ін'юктиви – прямі/ непрямі, м'які/ жорсткі.

Мета **експресивів** як ілюкутивного акту – відобразити психологічний або емоційний стан мовця. Цей тип прагматичних речень використовується здебільшого в діалогічних жанрових формах політичного дискурсу як реакція на репліку іншого політичного лідера або журналіста. Експресиви також відіграють важливу роль у підтриманні контакту зі співрозмовником, що налаштовує на кооперативне спілкування:

англ. *Thank you. It's an honor to stand with a courageous leader of a free Ukraine* [Інтернет-ресурс];

укр. *Насамперед я хотів би висловити щире подяку вельмишановному пану [...]* [Інтернет-ресурс].

У світлі теорії мовленнєвих актів експресивність як мовна категорія пов'язана з інтенсифікацією комунікативного наміру мовця. Експресиви емоції можуть бути відкриті/ приховані, стримані/ нестримані, позитивні/ негативні, образно/ необразно висловлені. У зазначених прикладах експресиви є позитивними, відкритими та стриманими.

Промісиви мають завжди форму розповідного речення, дієслівний час в них завжди в майбутньому. Зазначений вид комунікативного акту є характерним для жанру промов, особливо для інавгураційних:

англ. *And we'll do something more. Over the objections of powerful voices in both parties, we'll ensure that our laws shine a bright light [...]* [Інтернет-ресурс].

укр. [...] *буде запропоновано склад уряду, який представлять керівникам фракцій. І якщо будуть якісь відводи, або категоричні протести, будуть внесені корективи. [...] Якщо ця процедура буде дотримана, то, я думаю, Україна зробить великий крок до демократії [...]*» [Інтернет-ресурс];

Реалізація промісиву сприяє зміцненню статусного положення адресата. Опозиції, виокремленні у межах комунікативного акту промісиву, включають: реальні – нереальні, конкретні – абстрактні, жорсткі – вірогідні, від свого імені – від імені партії, строки чіткі – розмиті.

Квеситиви (здебільшого в діалогічних жанрових формах політичного дискурсу) є мовленнєвими актами, які спрямовані на отримання вербальної реакції адресата висловлювання. Квеситив спонукає адресата до мовленнєвих дій:

англ. *When will we hear from the State Department?* [Інтернет-ресурс].

укр. *А якісні зміни конституційні які повинні бути?* [Інтернет-ресурс].

До **зони розбіжності** належать *менасиви* в українському політичному дискурсі: [...] *ми мусимо діяти по відношенню до опозиції теж чесно і послідовно, бо інакше вони будуть діяти до нас нечесно і непослідовно* [Інтернет-ресурс].

Мовленнєвий акт менасиву спрямований на висловлення погрози. **Менасив** як комунікативний акт забезпечує виконання дії внаслідок погрози з іншої сторони. Реалізація менасиву як статусно маркованого мовленнєвого акту [Борисенко 2003] має на меті управління поведінкою співрозмовника, що призводить до зміцнення статусу мовця. Менасиви можуть бути м'які (попередження) та жорсткі (погрози).

Під **заміщеним** мовленнєвим актом розуміємо мовленнєві акти, які в дискурсі демонструють ознаки (вербальні маркери) актів одного типу, проте виконують функції актів іншого типу. Уживання **констатива у функції директива** також виникає з неоднаковості взаємних ієрархічних статусів адресанта й адресата. На думку Г. Г. Почепцова, форма речення при ін'юнктивному вживанні неін'юнктива сама по собі є недостатньою для вираження розпорядження, наказу і т.п. [Почепцов 1981, 280]. Констатив у функції директива повідомляє лише про наявність певного дискомфорту. Адресат, таким чином, одержує можливість реагувати як на прямий, так і на заміщений (або переносний) мовленнєвий акт:

До зони збігу належить **констатив у функції квеситива**:

англ. *KURTZ: You're suggesting that journalists like to sort of claw at those who seem to be doing well?*

MYERS: I would suggest exactly that [Інтернет-ресурс].

укр. [...] як діяти в таких умовах опозиції – коли ми бачимо, що владу де-факто узурповано [Інтернет-ресурс].

До зони розбіжності належать **констативи у функції директивів** в українському політичному дискурсі:

I можливо, тоді ви не будете в меншості. А ви будете впливати на ухвалення цих рішень [Інтернет-ресурс].

Теорія складних мовленнєвих актів [Карабан 1989] отримала певне висвітлення у сучасних лінгвістичних розвідках. **Комплексними** називаємо мовленнєві акти, які в межах одного дискурсу виконують дві й більше комунікативні функції, одна з яких є первинною, притаманною їхній природі, а решта – додатковими. Комплексні мовленнєві акти в американському політичному дискурсі належать до зони розбіжностей:

Промісиви політика можуть супроводжуватися директивами:

[...] *if you will give the Palestinians a state in the West Bank and Gaza, with appropriate compromises – essentially, what I proposed in 2000 that Israel accepted then – we will strongly support it. We will urge the Palestinians to sign it. We will help them succeed economically. We will relocate them* [Інтернет-ресурс].

Промісив політика може супроводжуватися констативами:

I will bring this war to an end when I'm president of the United States of America [Інтернет-ресурс].

Висновки. Прагматичні типи речень (констативи (речення-твердження); промісиви й менасиви (речення-обіцянки та речення-погрози); директиви (речення-спонування адресата до дії); квеситиви (питальне речення в його традиційному розумінні) є адресатно-орієнтованими.

Зонами збігу у використанні домінантних комунікативних актів американського та українського політичного дискурсу є моноакти: констативи, директиви (ін'юнктиви й реквестиви), експресиви, промісиви, квеситиви (переважно в діалогічних формах спілкування); до зони розбіжності належать менасиви в українському політичному дискурсі; зоною збігу у використанні заміщених мовленнєвих актів є констатив у функції квеситива, а зоною розбіжності – констативи у функції директивів в українському політичному дискурсі. Комплексні мовленнєві акти наявні лише в американському політичному дискурсі.

Перспектива дослідження вбачається в подальшому вивченні віртуальної мовної особистості у межах зіставної політичної лінгвоперсоналогії.

Славова Л. Л., д-р філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Доминантные речевые акты в составе дискурса американского и украинского политика

В статье охарактеризованы доминантные речевые акты в составе дискурса американского и украинского политика. Выделены моноакты, комплексные и замещенные речевые акты. Под

последними понимаем речевой акт, который в политическом дискурсе демонстрирует вербальные маркеры актов одного типа, однако выполняет функции актов другого типа.

Ключевые слова: речевой акт; моноакты; комплексные речевые акты; замещенные речевые акты; виртуальная языковая личность.

Slavova L.L., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Dominant Speech Acts in the Discourse of American and Ukrainian Politicians

The article considers dominant speech acts as a part of the discourse of American and Ukrainian politicians. Monoacts, complex and substituted speech acts are singled out. The latter is understood as a speech act, which demonstrates verbal markers of acts of one type, but performs the functions of acts of the other type in the political discourse.

Key words: speech act; monoacts; complex speech acts; substituted speech acts; virtual linguistic personality.

Література:

1. *Богданов В. В.* Коммуникативная компетенция и коммуникативное лидерство / В. В. Богданов // Язык, дискурс и личность. – Тверь : изд-во ТГУ, 1990. – С. 26-31.
2. *Борисенко Н. Д.* Гендерный аспект репрезентации персонажной речи в английских драматических произведениях конца XX столетия : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки / Н. Д. Борисенко ; Киевский национальный лингвистический университет. – К., 2003. – 20 с.
3. *Карабан В. И.* Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В. И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с.
4. *Остин Дж.* Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 22-129.
5. *Падучева Е. С.* Высказывание и его соотносительность с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений) / Е. С. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
6. *Почепцов Г. Г.* Предложение / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов // Теоретическая грамматика современного английского языка. – М. : Высшая школа, 1981. – С. 164-281.
7. *Серль Дж. Р.* Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 151-169.
8. *Сусов И. П.* Личность как субъект языкового общения / И. П. Сусов // Личностные аспекты языкового общения : межвузовский сборник научных трудов. – Калинин : КГУ, 1989. – С. 3-20.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015.